

Een vorstelijk paleis in Middelburg

De la Rue's rondleiding door huize Van Dishoeck, 1733

Het zal een meer dan koude donderdag zijn geweest, die tweeëntwintigste januari, wanneer Pieter de la Rue¹ zijn huis aan de Londensekaai² verlaat op weg naar de andere kant van Middelburg. Te voet, te paard of met zijn rijtuig is niet bekend, dat hij naar buiten is gegaan is wel zeer zeker. Mogelijk was hij aanvankelijk liever thuis gebleven, bij de haard en zijn onderzoek.³ Echter al zijn persoonlijke interesses in geschiedenis, de kunsten en wetenschappen, en in de vele merkwaardigheden die daarin bestaan, moeten in alle hevigheid zijn aangewakkerd door een persoonlijke uitnodiging van Ewout van Dishoeck.⁴

Mr. Pieter de la Rue (1695-1770). Kopergravure door G. Kockers “naar het origineel” door G. Kockers, 1802. Zeeuws Archief (ZA), Zeeuws Genootschap (ZG), Zelandia Illustrata (ZI), IV-756.

Fabelachtig fortuin

Wie zou het niet willen: eens door dat imposante ‘Groote Huys’ rondlopen om zich te vergapen aan

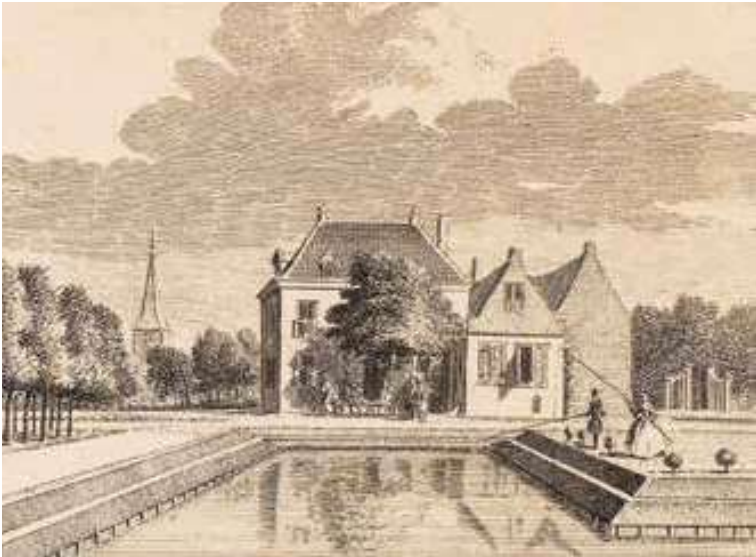
de pracht en praal waarmee de familie Van Dishoeck zich heeft omringd. Hoewel dergelijke weelde niet bijzonder is in Middelburg, andere repatrianten in gedachten houdend, is het hier toch anders. Ewout en Adriana⁵ van Dishoeck zijn nu zo’n acht jaar geleden teruggekeerd uit Indië met een, naar men zegt, fabelachtig fortuin. Sindsdien is het een opeenstapeling van glorieuze verhalen die gepaard gaan met grootse aankopen. Het breedgebouwde huis aan de Lange Noordstraat⁶ is gevuld en behangen met de meest prachtige meubelen en verzamelingen waar menigeen slechts van kan dromen; de tuinen zijn

Ewout van Dishoeck door Philip van Dijk, 1730. Particuliere collectie, foto gemeentearchief Vlissingen, HTA-3519. Met dank aan D.A. Broers voor de bewerking.

welhaast een park. De buitenplaats Zeerust, aan de weg naar Koudekerke, kochten zij met inboedel en al. Enkele jaren geleden is het nog ‘klein maar

bekoorlijk' genoemd, maar gezien de aankopen en herschikkingen van land moeten er haast wel grootse uitbreidingsplannen klaarliggen. Hoewel er ook geruchten zijn dat Van Dishoeck zich nu eerst zal concentreren op zijn laatste aankoop.

Gezicht op 't Hof van Domburg, het buitenverblijf van Ewout van Dishoeck, halsheer van Domburg; prent door H. Spilman en C. Pronk, 1743, ZA,ZG,ZI,II-105.

Drie maanden geleden kocht hij de hoge heerlijkheid Domburg, waarmee het echtpaar halsheer en -vrouwe van het stadje is geworden. Wat zullen ze ermee gaan doen? En dan is er nog hun enige zoon Anthony Pieter.⁷ Twee jaar geleden huwde hij de jongste dochter van de Haagse advocaat-fiscaal Nobeling.⁸ Drie maanden geleden schonk zij hem al een stamhouder. Amper achttien jaar oud kocht hij de Proosdij van het kapittel van Sint Jan te Utrecht, waarmee hem een enorme hoeveelheid heerlijke rechten ten deel is gevallen, verspreid over een gebied ter grootte van tweederde van Walcheren. Zijn vader betaalde er meer dan honderdduizend guldens voor, althans zo doet in Utrecht het verhaal de ronde. En in Vlissingen, waar hij reeds in de raad zetelt, laat hij ook nog eens een huis bouwen door de Antwerpse architect Van Bourscheit. Naar men vermoedt zal dit het grootste en prachtvolste woonhuis van de stad worden. En dan te bedenken dat tot voor enkele jaren geleden amper iemand van de familie Van Dishoeck had gehoord; een familie van Vlissingse chirurgijns, nota bene.⁹

Beweegredenen

Afgezien van een zetel in de stedelijke raad¹⁰ zijn er weinig overeenkomsten tussen de flamboyante oud-Indiëganger Van Dishoeck en de piëtistische Middelburger De la Rue. Het lijkt ook onwaarschijnlijk dat de twee heren tot elkaars intieme sociale kring behoren. Toch is het helder wat beider beweegredenen moeten zijn geweest voor het doen en aannemen van de uitnodiging.

Voor De la Rue is het heel eenvoudig te deduceren tot diens niet aflatende nieuws- en leergierigheid.¹¹ Het is niet voor niets dat deze ongehuwde dertiger al zijn vrije tijd besteedt aan het onderzoeken en schrijven.¹² Voor Van Dishoeck ligt het iets gecompliceerder. Het bezit van een verzameling zoals de zijne, is inmiddels geworden tot een standaard voor iemand van zijn statuut. Geen enkele heer van stand, ambitie en vermogen kan het zich nog permitteren niet enkele bijzonderheden in huis te hebben. Gezien de diversiteit van hetgeen hij zijn gast zal tonen, voldoet Van Dishoeck geheel aan de ongeschreven verzamelregels van zijn tijd.¹³ Maar is er sprake van bewuste collectievorming? In het geval van zijn naturalia- en rariteitenkabinet lijkt dat niet zo te zijn. Zijn schilderijen daarentegen worden meer dan fraai gepresenteerd in een kunstkamer, evenals in diverse andere representatieve vertrekken.¹⁴ Hier is wel sprake van een eigenhandig en zorgvuldig opgebouwde collectie.¹⁵ Afgezien van smaakvoorkeuren valt sterk te twijfelen aan eigen kennis op dit gebied. Het ligt in de lijn der verwachting dat Van Dishoeck gebruik heeft gemaakt van zowel de kennis als de diensten van de kunstschilder en gekend kunsthandelaar Philip van Dijk.¹⁶ De verhouding van meer kunst dan wetenschap, geeft dan ook te denken dat hij zich niet in praktische ernst bezighoudt met de bestudering van de (natuur) wetenschappen.¹⁷ Persoonlijke interesse valt natuurlijk niet te ontkennen en zeker de medische objecten zullen een oorsprong vinden in de familietraditie van het chirurgijnsvak. Daarbij heeft Van Dishoeck niet lang voor dit bezoek zijn vaders¹⁸ schelpenkabinet geërfd, waarschijnlijk samengesteld uit diens eigen vondsten en gerichte aankopen.¹⁹ Maar voor Van Dishoeck zelf lijkt intellectueel amusement

de betere definitie.²⁰ Daarbij komt nog het feit dat hij weliswaar fabelachtig gefortuneerd is, maar een nieuwkomer in het regentenpatriciaat. En waarmee kan men zich in een snel oplichtende maatschappij als die van de achttiende-eeuwse Republiek beter doen gelden dan met een dergelijke verzameling? Weinig. De keuze voor pracht boven doorwrochte kennis valt dan ook volledig samen met de aloude twijfel over de duurzaamheid van nieuw verkregen status: de neiging tot het etaleren van bezit.²¹

Dit grote verschil tussen de beide heren zal echter alleen maar hebben bijgedragen aan het bezoek. Van Dishoeck weet zich met zijn gast namelijk verzekerd van een enthousiasteling die hem niet alleen oprecht zal prijzen voor zijn verzameling, maar hierover ook beslist verder zal vertellen. Wellicht is er zelfs de hoop in één van diens toekomstige werken genoemd te worden. Voor De la Rue is het een bevrediging van zowel sociale als intellectuele nieuwsgierigheid, hoewel het hem een onmogelijke opgave is gebleken van alles notie te nemen. Desalniettemin zal hij later beschrijven wat hem het meest is bijgebleven van de rondleiding, waarmee ook de kracht van het verhaal weer eens wordt bewezen.²² Aan de hand van deze aantekeningen volgen we de beide heren door het huis.

Ontvangst

De toon is direct gezet wanneer De la Rue de anti-chambre in wordt geleid. Zeer pontificaal staat daar zijn eigen gastheer in miniformaat: 'Zijn afbeeldsel heelslijfs. In Indien uit een soort van porcelein, bijzonder net in het klein en hem zeer gelijkende, gemaakt.'²³ Van Dishoeck heeft zich ter herinnering aan zijn Indische tijd laten veeuwig in een miniatuur-portretbeeld.²⁴ En daar staat hij nu, ter verwelkoming, als de meest treffende voorbode voor wachtende gasten.

Kunstkamer

Verwelkomd door zijn gastheer, wordt De la Rue naar de kunstkamer geleid. Het is een zaal van een kamer waar de muren zijn behangen 'vol uitmuntende schilderijen der beste meesteren', stuk voor stuk gevat in brede vergulde spiegellijsten. Hij noteert slechts 'eenige der voornaamsten', zoals een groot schilderij door Rubens waarop

Een voorbeeld van een contemporain portretbeeld uit de eerste decennia van de 18de eeuw. Portretbeeld van chirurgijn Bartholomeus Nebbens (Veere ca. 1690-Veere 1734), gemaakt omstreeks 1714-1719 in Batavia. Zeeuws Museum (ZM), foto Jan Torfs, M62-050.

verbeeld Christus' overwinning over de dood.²⁵ Bij een 'halfnaakt vrouwtje' vertelt Van Dishoeck dat hij de derde eigenaar is. Niemand minder dan de Keurvorst van de Palts²⁶ was er zo van onder de indruk dat hij de schilder Van der Werff²⁷ zelfs een jaarlijks inkomen gaf als hofschilder; hij bleef evenwel weigeren om het schilderij te verkopen. Na Van der Werff's dood is het door een joodse kunsthandelaar uit diens boedel gekocht, die het voor duizend gulden doorverkocht aan Van Dishoeck.²⁸ Daarna wordt De la Rue verder geleid langs de collectie waarbij hij noteert een Betlehemse kindermoord²⁹, een 'bijzonder mals' geschilderde Delilah en Samon³⁰, Mars en Venus³¹ en de innerlijke strijd van de heilige Antonius³², om vervolgens uit te komen bij een 'puik stuk' door Schalken.³³ Deze allegorie op de Vrede van Nijmegen, met Lodewijk XIV van Frankrijk als centrale figuur, kostte Van Dishoeck wel tweehonderd pistolen.³⁴

Allegorie op de Vrede van Nijmegen, 1676-1677 door Godfried Schalcken. Museum Het Valkhof, Nijmegen (1980.12.4).

Rariteitenkabinet

Van Dishoeck loopt alweer verder naar de middelekamer, waar zijn kabinet met naturalia en rariteiten staat. Zeer bijzonder zijn de twee zogenaamde wenteltrappen.³⁵ De la Rue schrijft: 'De zeldzaamheid dezer hoorntjes bestaat daarin dat ze, schoon talrijk genoeg, egter zeer zelden geheel en onbeschadigd kunnen gekreegen worden, omdat ze door de zee niet tegen een vlak maar zeer steil strand opgeworpen worden.'³⁶ Van Dishoeck kocht ze in Indië, tezamen voor duizend gulden.³⁷

Wenteltrap (Epitonium scalare). Particuliere collectie, foto Freddy van Nieulande.

Ook haalt de gastheer een glazige zwarte Sint-Jacobsschelp met parelmoeren banden tevoorschijn, met bovenop het troniebeeld van de heilige Jacob zelf. Een 'lusus nature', noteert De la Rue.³⁸ Het blijkt een familiestuk te zijn. Van Dishoeck verhaalt over hoe zijn vader ooit van een Gentse bisschop het aanbod kreeg de schelp te verkopen tegen diamantwaarde.³⁹

De lades met ettelijke 'mineralia en medicinalia' gaan open. En De la Rue vergaapt zich aan de veelheid goud, drupgoud en gouderts; en robijnen 'zooals zij in de rotse groeijen en allengskens rood worden'. Dan worden hem de medicinale 'pedroporkoos' getoond.⁴⁰ De eerste is 'als eene groote kruidnoot' en in een gouden montuur gevat.⁴¹ Van Dishoeck vertelt erbij dat het een geschenk is van zijn laatste chef in Batavia, Gouverneur-generaal Zwaarderoon.⁴² De tweede is 'bij uitstek groot en derhalven zeer kostbaar, grooter als een kievitsei.' Beide komen uit Indië, maar Van Dishoeck heeft ook een paar occidentale (uit Amerika) en die zijn 'mede goed tot medicijne, dog de prijs is oneindig minder'. Het belangrijkste verschil, zo schrijft De la Rue: 'Dat men de orientaalsche alleen behoeft in het water in te doopen, dog de occidentaalsche moet men in poeder, 't welk zeer vies is, innemen.'⁴³

Kistje met bezoarstenen, stenen uit de maag van herbivoren, waaraan een geneeskrachtige werking werd toegeschreven. Zeeuws Museum (ZM), foto Ivo Wennekes, G 2159.

Er zijn nog andere medicinale stenen zoals de 'lapis quadratus, zwart als toetsstenen, groeiende in eene rotse'; onfeilbaar voor hen die

lijden aan ‘opstopping van water’. Van Dishoeck legt uit dat de steen tevens gebruikt wordt bij zwangere vrouwen die niet verlost kunnen worden. De trieste bijkomstigheid is echter dat ‘de vrugt schiet dood af’.⁴⁴ Dan volgt een ‘slangesteentje’, dé eerste hulp bij slangenbeten want ‘die al ’t vergif uit de wonde in zig trekt; dog dat moet strax in melk daaruit geweekt worden of anders barst de steen aan stukken’.⁴⁵ De la Rue is onder de indruk, maar wanneer Van Dishoeck hem een vogelbotje toont wordt hij argwanender. Zijn gastheer is door Engelsen verzekerd dat men hiermee na een steek of beet ‘het fenijn uit drijven kan’ door het botje van boven naar beneden over de bewuste plek te strijken. ‘Wonderlijk zeker, zoo ’t waar zij,’ noteert hij niet geheel overtuigd. Tot slot noteert hij nog een dondersteen⁴⁶ en ‘Indische bonen die sterk doen zweeten’⁴⁷, evenals een tamarindesteen met een natuurlijk gevormde apentronie⁴⁸ waarvoor twintig rijksdaalders werden betaald⁴⁹ – ‘en meer diergelijke physicalia’.

De zalen

De rondleiding gaat verder en De la Rue moet aangenaam verwonderd zijn geweest bij het binnentreden van het vertrek waar de familie in de zomermaanden haar maaltijden gebruikt. Rondom is een wandbetimmering aangebracht waarop levensgroot geschilderd de geschiedenis van Telemachus’ bezoek aan Calypso⁵⁰, door niemand minder dan Cornelis Troost.⁵¹ Hierna wordt de grote zaal bereikt. Die is imposant, want ‘uitnemend kostlijk toegerust met eene bij uitstek grooten spiegel voor de schoorsteen’ en rondom ‘heerlijk tapijtwerk verbeeldende levensgrootte het verdigtsel van Rolando Furtioso’.⁵² Opvallend zijn ook de stoelen en twee bijbehorende kamerschermen waarin Van Dishoeck zijn familiewapen heeft laten aanbrengen. De la Rue noteert tot slot nog de ettelijke zilveren kandelaars ‘met drie pijpen’ en bijbehorende ‘schoone zwaare hangblaasjes’. Het is hem teveel geworden, zijn opsommingen worden nu afgesloten met een kort maar veelzeggend enzovoort. De rondleiding komt tot een einde in de winteretzaal. In deze tweede eetkamer toont zijn gastheer hem nog meer fraaie tekeningen en schilderijen; De la Rue ziet Steen – en Netscher – en Brueghel – en Bakhuysen; enzovoort.⁵³

Conclusie

Het is duidelijk dat de familie Van Dishoeck leeft in imponerende weelde, omringd door de kunsten, kostbaarheden en rariteiten waar de heer des huizes graag een kleurrijk verhaal bij mag vertellen – evenals de prijs van wat het gekost heeft. Hij kan het zich blijkbaar permitteren om zo’n drieduizend gulden, een riant regenten(jaar)inkomen, te betalen voor een schilderij. Het bezoek heeft De la Rue’s verwachtingen in alles overtroffen. Hij besluit zijn aantekeningen met de constatering dat het Groote Huys eerder ‘een vorstelijk palais dan [de] wooning van een stadsregent’ is. Maar het is ook niet verwonderlijk, want ‘dartig jaaren bezit van een voordeeligen post in Nederlands Indië hebben den heere eigenaar gelegenheid verschaft tot verkrijgen van dien magtigen rijkdom, waardoor hij in staat gesteld is om door zoodanig eene pracht boven alle zijne vaderlanders uittemunten’.⁵⁴

De la Rue zal zeker verteld hebben over het bezoek aan zijn dichtende companen Boddaert, Steengracht en Swanke⁵⁵; evenals aan iedereen met gelijke interesses. Geschreven is er niet, het is bij deze aantekeningen gebleven; wellicht tot teleurstelling van Van Dishoeck. Zo’n tien jaar later komt De la Rue wel weer in beeld wanneer hij bemiddelt tussen Van Dishoeck en de classicus Cannegieter⁵⁶ over een te schrijven studie naar de Domburgse oudheden; een project dat overigens allerm minst voorspoedig zal verlopen. Met de koop van Domburg is Van Dishoeck tevens eigenaar geworden van de daar bewaarde Romeinse oudheden; voornamelijk altaarstenen gewijd aan de godin Nehalennia. Al naar gelang de achttiende eeuw vordert krijgt Walcheren faam door deze stenen én door de dijk van Westkapelle die geldt als een waterstaatswonder. Er ontstaat een vaste route onder reizigers: eerst naar die machtige zeedijk en daarna richting Domburg om de inmiddels beroemde stenen met eigen ogen te aanschouwen. Waarna men in één van de herbergen iets gebruikt en nog wat naslenter over de lommerrijke lanen of duinen. Want ja, Van Dishoeck heeft het niet kunnen nalaten ook zijn smalstad aan de kust te verfraaien. Alles geheel in de sfeer van – zo De la Rue zijn gastheer tot besluit groots toedicht: ‘Velut alta solent inter viburna cupressi!’ – als een cipres uittorend boven de heesters.⁵⁷

Naschrift: Dit artikel maakt deel uit van een groter onderzoek naar de opkomst en neergang van de familie Van Dishoeck in de achttiende eeuw; de publicatie van *Als een Cipres boven de Heesters. De familie Van Dishoeck en een (Achtttiende) Eeuw vol Rijkdom, Rechten en Revolutie* is gepland voor het najaar 2018.

Literatuur

- Bergvelt, Ellinoor, Verantwoording. In: Bergvelt, Ellinoor (e.a.) (red.), *Schatten in Delft. Burgers verzamelen 1600-1750*, Zwolle/Delft, 2002, p. 9-29.
- Blanning, T.C.W., *The Culture of Power and the Power of Culture: Old Regime Europe 1660-1789*. Oxford, 2002.
- *Catalogus der Tentoonstelling van Zeeuwsche Oud- en Merkwaardigheden, in de Provincie Zeeland of elders voorhanden (...)*. Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen: Middelburg, 1870.
- Faber, W., De kostbare wenteltrap. In: *Vita Marina – Zeebiologische Dokumentatie*, jrg. 1984, september-oktober, p. 383-386.
- Kreemer, J., *Bezoarsteenen, moestika's en goeliga's*. Leiden, 1934.
- Meusch, F.C., *Catalogvs Mvsei Dishoekiani, ofte systematische naamlyst van eene ongemeene verzameling van hoorens en doublet-schelpen en verdere inhoud &c. Nagelaaten door wylen den Heer Mr. Anthony Pieter van Dishoek (...)*. Amsterdam, 1767.
- Ovington, J., *A voyage to Surat in the year 1689*. London, 1929.
- Rumphius, Georgius Everhardus, *d'Amboinsche Rariteitkamer*. Amsterdam, 1705.
- Schütte, R.-A., Intellectueel amusement ter verpozing van de geest. De Vorstelijke verzameling van de hertogen van Braunschweig-Wolfenbüttel in de zeventiende en achttiende eeuw. In: De Jongste, J. (e.a.) (red.), *Vermaak van de elite in de vroegmoderne tijd*. Hilversum, 1999, p. 288-300.
- Smit, P. (e.a.), *Hendrik Engel's Alphabetical List of Dutch Zoological Cabinets and Menageries*. Amsterdam, 1986.
- Valentyn, F., *Verhandeling der zee-horenkens en zee-gewassen in en omtrent Amboina en de naby gelegene eylanden (...)*. Dordrecht/Amsterdam, 1726. Beter bekend als deel III van zijn *Oud en Nieuw Oost-Indiën*
- Van der Veen, Jaap, Vorstelijke en burgerlijke verzamelingen in de Nederlanden vanaf het einde van de zestiende eeuw tot omstreeks 1700. In: Bergvelt, Ellinoor (e.a.) (red.), *Kabinetten, galerijen en musea. Het verzamelen en presenteren van naturalia en kunst van 1500 tot heden*. Zwolle, 2005.

- Zuidervaat, H.J., 'Het 'Kabinet der Natuurlijke Zeldzaamheden' van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, 1771-1869'. In: Sliggers, B.C. (e.a.) (red.), *Het verdwenen museum. Natuurhistorische verzamelingen 1750-1850*. Haarlem, 2002.

Noten

- 1 mr. Pieter de la Rue (Middelburg 1695-1770 Middelburg), bekend als geschiedschrijver en dichter, maar ook schepen en raad van Middelburg en gecommiteerde in de provinciale rekenkamer van Zeeland.
- 2 Dit is geen absolute zekerheid; dit woonhuis (Het Wapen van Gent) is wel zijn sterfhuis in 1770.
- 3 In het volgende jaar (1734) werd zijn *Geletterd Zeeland* gepubliceerd
- 4 Ewout van Dishoeck, heer van Domburg (Vlissingen 1678-1744 Middelburg) was directeur van Bengalen, (extra)ordinaris raad van Indië, schepen en raad van Middelburg; en tenslotte bewindhebber der VOC, ter kamer Zeeland.
- 5 Adriana van Dishoeck (Suratte 1691-1749 Middelburg)
- 6 Hoewel op dezelfde locatie, Lange Noordstraat no. 39, nog altijd een breed pand staat met de naam 'Het Groote Huis' is dit niet hetzelfde pand; dit dateert uit de vroege negentiende eeuw.
- 7 mr. Anthony Pieter van Dishoeck, heer van Oudhuysen, proost en aartsdiaken van het kapittel van St. Jan te Utrecht (Chinsurah 1709-1767 op de Zijpe), schepen, raad en burgemeester van Vlissingen, gecommiteerde raad en raad ter Admiraliteit van Zeeland.
- 8 Wilhelmina Damiana Nobeling ('s-Gravenhage c.1713-1741 Vlissingen) was een dochter van mr. Wolphert Nobeling, heer in de Beijerlanden (Vianen 1655-1733 's-Gravenhage), sinds 1707 advocaat-fiscaal en procureur-generaal van het Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland.
- 9 Het medische vak (chirurgijns en apothekers) heeft bij de Van Dishoecks en hun naaste verwanten de gehele zeventiende eeuw de boventoon gevoerd.
- 10 De La Rue is in 1719 benoemd in de Middelburgse raad, Van Dishoeck in 1729.
- 11 In de bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam (UBA) (signatuur XIV G1-5) berusten vijf banden met zijn *Mengeling van aantekeningen over zaaken en gevallen van verscheiden aardt*. Deze bevatten allerhande aantekeningen van De la Rue over wat hij las, hoorde en aan bezoeken aflegde in de periode 1720-1740, strekkend van roddel tot wetenschap.

- 12 Van zijn hand verschenen: *Zeeland's Stedekroon. Bij-schriften op de groote en smalle steden van Zeeland* (1731), *Geletterd Zeeland* (1734, met een tweede, vermeerderde uitgave in 1741) en *Staatkundig en Heldhaftig Zeeland* (1736). Naast zijn historisch-biografische werken maakt hij ook naam als (piëtistisch) dichter, evenals bezorger en vertaler van het werk van anderen.
- 13 Bergvelt vat dit samen als 'de hele wereld binnen handbereik', ofwel een brede en veelsoortige verzameling die een overzicht creëert op wat de wereld bevat. Bergvelt 2002, p. 20
- 14 Een groot aantal schilderijen of objecten duidt niet altijd op een collectie. Echter bij de duiding van functionele benamingen als kunstkamer, rariteitenkamer of kabinet, wanneer tenminste sprake is van werkelijke ruimten in een huis, is het wel een aanwijzing voor daadwerkelijke collectievorming. Zeker in het geval van particulieren zonder economische activiteit tot het gepresenteerde. Van der Veen 2005, pp. 101, 122.
- 15 De collectie Van Dishoeck bevatte (naar huidige schatting) ongeveer 150 schilderijen, met in hoofdzaak bijbelse en mythologische thema's, gevolgd door genrestukken en landschappen, en in mindere mate maritieme stukken.
- 16 Philip van Dijk (Oud Beijerland 1683–1753 's-Gravenhage) vervaardigt in de jaren 1730–1750 minstens vijf, mogelijk acht, portretten voor de familie. In diverse veilingcatalogi zijn transacties te ontdekken die duiden op zijn activiteiten als kunstmakelaar voor Van Dishoeck.
- 17 Dit in tegenstelling tot de enige zoon die, blijkens de in 1767 door Meusch opgestelde *Catalogvs Mvsei Dishoekiani*, zich had geconcentreerd op een meer wetenschappelijke collectie van zowel naturalia (meest schelpen) als munten en penningen. Voor wat betreft diens imposante schelpenverzameling is het duidelijk dat de basis hiervoor is gelegd door diens grootvader.
- 18 Anthony van Dishoeck (1643–1728), chirurgijn der OIC en later praktiserend te Vlissingen, bezat naar verluid een schelpenkabinet waarin veel Zuidlandse en West-Indische exemplaren waren te vinden. Hoe groot en belangrijk deze verzameling was is niet bekend. Valentyn noemt het in 1726, maar heeft het dan niet met eigen ogen gezien; Valentyn, deel III, 563.
- 19 Engel, die hem expliciet als schelpenverzamelaar noteert, stelt dat Anthony van Dishoeck waarschijnlijk zelf schelpen verzamelde in Indië; Smit 1986, no. 381. Dit is zeer aannemelijk gezien het feit dat hij als jonge man langere tijd in de Oost doorbracht. Zuidervaat verklaart de aanwezigheid van de Zuidlandse en West-Indische exemplaren in diens collectie met de stelling dat hij lange tijd als koopman in West-Indië en Zuid-Amerika was geweest; Zuidervaat 2002, 158. Hiervoor bestaat vooralsnog geen bewijs en dit lijkt een onjuiste interpretatie. De verklaring dient eerder gezocht te worden in zijn woonplaats Vlissingen, dat een sterke binding had met West-Indië; evenals het feit dat hij actief aankocht. De exemplaren die in 1767 worden genoemd in de collectie van zijn kleinzoon waren voor een deel afkomstig uit de collectie van Rumphius. Deze destijds al beroemde collectie werd in 1714 te Amsterdam geveild en dus is er zeer waarschijnlijk toen aangekocht door Anthony van Dishoeck.
- 20 'Binnen de hoofse kringen (...) was intellectueel amusement vooral een kwestie van het voeren van gesprekken over kunstwerken en rariteiten met behulp van zowel boeken, prenten, schetsen als munten en medailles.' Schutte 1999, p. 290.
- 21 Blanning stelt dit heel duidelijk wanneer hij spreekt over de wijze waarop Lodewijk XIV van Frankrijk zich manifesteert: 'It should never be supposed that the representational culture (...) was an expression of unbounded confidence. On the contrary, the greater the doubts about the stability or legitimacy of a throne, the greater the need for display. There was always a strong undertow of anxiety beneath the smooth surface of courtly confidence.' Blanning 2004, p. 32.
- 22 UBA, XIV G-3, 8e deel, no. 38.
- 23 Uit de catalogus van de tentoonstelling *Zeeuwse Oud- en Merkwaardigheden*, waar het portretbeeld werd tentoongesteld, blijkt dat men het portret van Ewout van Dishoeck erbij gehangen heeft – zeer wel mogelijk tot bewijs van de gelijkenis.
- 24 Deze portretbeelden werden in Canton, Batavia en Madras (en later ook enige tijd in London) vervaardigd door Chinese kunstenaars/ambachtslieden. In principe kiest men een kant-en-klaar lijf in het atelier, waarbij diverse poses (zittend, staand, leunend, etc.) mogelijk zijn. Slechts het hoofd wordt naar beeltenis van de opdrachtgever vervaardigd. Van porselein is geen sprake. Röntgenonderzoek heeft uitgewezen dat het gaat om een staketsel van bamboe waarop klei is aangebracht. Deze wordt geboetseerd en na het drogen geschilderd en van attributen voorzien. Omdat het gedroogd is en niet gebakken, zijn de portretbeelden zeer kwetsbaar. Hierdoor moeten er velen verloren zijn gegaan. Met bijzondere dank aan kunsthistorica Yichieh Shih (Universiteit de Genève) die haar promotieonderzoek voert naar deze portretbeelden. In haar registratie zijn er thans veertig gedocumenteerd waarvan er vier verloren zijn.
- 25 Peter Paul Rubens (Siegen 1577–1640 Antwerpen)
- 26 Johann Wilhelm II von der Pfalz (Düsseldorf 1658–1716 Düsseldorf), bekend als mecenas van de kunsten met

- een belangrijke kunstcollectie waarin het werk van vele Nederlandse meesters.
- 27 Adriaen van der Werff (Kralingen 1659–1722 Rotterdam)
 - 28 Het stuk wordt niet genoemd in de veilingcatalogi van de familie. Mogelijk is het tussentijds of onderhands verkocht. Van der Werff was bekend voor zijn bijbelse en erotische werken, mogelijk betreft het één van zijn Maria Magdalena's of Diana's.
 - 29 Uit catalogi blijkt dat het gaat om het thema van de kindermoord te Bethlehem door Herodes, de genoemde schilder is Van Balen; onduidelijk is welke van deze familie van schilders.
 - 30 Door de meergenoemde Philip van Dijk.
 - 31 Door Johann (Hans) Rottenhammer (München 1564–1625 Augsburg)
 - 32 In de collectie zijn twee werken met dit thema: één door David Teniers (Antwerpen 1582–1649 Antwerpen) en één door Pieter Brueghel, de jonge (Brussel 1564/65–1638 Antwerpen).
 - 33 Godfried Schalken (Made 1643–1706 's-Gravenhage)
 - 34 Het werk zal later uit familiebezit worden verkocht voor ruim 300 gulden. Hoewel behoorlijk staat dit in schril contrast met de (beweerde) aankoopprijs door Van Dishoeck betaald, die omgerekend naar de Hollandse gulden een bedrag van 3.150 gulden vertegenwoordigt.
 - 35 Het gaat waarschijnlijk om dezelfde twee belangrijkste exemplaren die later worden teruggevonden in de verzameling van zijn zoon Anthony Pieter van Dishoeck in 1767. Het betrof een 'ongemeene zuivere, zeer leevendige, en aan de mond, top-punt en bandjes, zeer compleete Amboinsche Wenteltrap' van 4.83 (lang) x 2.90 (dik) cm en een 'zeer fraaye, dito als vooren, iets klijnder' van 4.18 x 2.57 cm. Het is tekenend voor zowel de welstand als de verzamelwoede van de familie Van Dishoeck dat er niet minder dan drie gave exemplaren (de derde meet 2.90 x 1.93 cm) en nog wat 'bastert wenteltrappen' in de verzameling voorkomen. Meusch 1767, no. 22 e.v.
 - 36 Epitonium scalare (L., 1758). Met recht nog een zeldzaamheid in de eerste helft van de achttiende eeuw. Rumphius meldt dat er in zijn tijd slechts enkele verzamelaars waren met gave exemplaren. Hieronder noemt hij Cosimo de'Medici (III) en Delftenaar Johan de la Faille; Rumphius 1705, p. 161. Andere bekende eigenaars waren keizer Franz I en tsarina Catharina de Grote; de laatste bezat een zeer groot exemplaar van zeven centimeter lang; Faber 1984, p. 386.
 - 37 In die jaren een gangbare prijs en waarschijnlijk voor twee gave exemplaren nog een koopje. Gedurende de achttiende eeuw bleef de wenteltrap één van de meest gewilde en daardoor kostbare schelpen onder verzamelaars. Rumphius vermeldt dat een verzamelaar een bod van 500 gulden weigerde; Rumphius 1705, II p. 161. Naar verluid kocht keizer Franz I zijn exemplaar omstreeks 1750 voor niet minder dan vierduizend gulden; Faber 1984, p. 386.
 - 38 *Lusus naturae*: een wonderlijke, maar natuurlijk gevormde afwijking.
 - 39 Philips Erard van der Noot (Ukkel 1638–1730 Gent) was sinds 1695 bisschop van Gent. De reden voor diens bod is ongetwijfeld ingegeven door zijn eigen familiewapen: in goud vijf zwarte Sint-Jacobsschelpen (1:3:1).
 - 40 *Pedra de porco*, of bezoarsteen, galstenen uit de maag van herbivoren. Aan deze stenen werd een sterke geneeskrachtige werking toegeschreven. Vooral bij vergiftiging was het een gekend middel, waarbij het gif door zweetuitdrijving het lichaam verliet. Kreemer 1934, p. 6–7.
 - 41 Het gouden montuur met ketting diende zowel om de steen om de hals te kunnen dragen (ter afwering en algemene genezing van kwalen), als om zodoende de steen in een vloeistof te kunnen dopen (medicinale innamen) waarna het in een bijbehorend doosje werd opgeborgen; Kreemer 1934, p. 7, 19–20. Deze kostbare stenen in dito monturen waren vaak zeer fraai, het gold dan ook als een hoogwaardig geschenk met een letterlijke wens voor goede gezondheid.
 - 42 Hendrik Zwaarddecroon (Rotterdam 1667–1728 Batavia) was, voordat hij tot Gouverneur-generaal van Indië werd benoemd in 1718, werkzaam op diverse faktorieën in Voor-Indië, waaronder Suratte. Hierdoor was hij een goede bekende, mogelijk zelfs vriend, van de familie Van Dishoeck.
 - 43 Na verpulvering werd het poeder opgelost in wijn of rozenwater, om de extreme bitterheid te verminderen. De bitterheid van de steen was tevens een graadmeter voor de echtheid en kwaliteit. Kreemer 1934, p. 14–15.
 - 44 Mogelijk gaat het om de in India gevonden zwarte diopsiet, waaraan een sterke vochtafdrijvende werking wordt toegeschreven.
 - 45 Niet natuurlijk gevormde stenen, maar samengesteld uit een verhitte pasta van as van wortelen en een aardsoort uit Diu (India); waarna tot platte stenen gevormd met een bolling in het midden. Met een schijnbaar magnetische kracht zuigt de steen zich vast op de bijtewond om het gif te extraheren. In melk gelegd, scheidt de steen het gif weer af en regeneert zijn kracht. Ook beschouwd als zeer krachtig tegen koorts en ontstekingen, maar dan als poeder opgelost in een drank. Gelijk de bezoarstenen werden slangenstenen om de hals gedragen, maar gevat in medaillons om direct (los) te kunnen gebruiken. Ovington 1929, p. 155–156.

- 46 Fulgurië: een holle buis van gesmolten steen of zand gevormd door blikseminslag.
- 47 Een eerste logische gedachte gaat uit naar de chilipeper.
- 48 Het verzamelen van dergelijke objecten (*lulus naturae*) heeft van doen met de fascinatie voor het overgangsbied tussen de *artificialia* en *naturalia*. Bergvelt 2002, p. 20.
- 49 Uitgaande van de (Indische) rijksdaalder van 48 stuivers, zou het gaan om een bedrag van 48 gulden.
- 50 Een verhaal uit de *Odyssee* door Homerus. Dit verhaal genoot echter in de achttiende eeuw bijzondere belangstelling in een bewerking (vervolg) door Francois Fénelon werk *Les aventures de Télémaque*. Fénelon's versie gold echter meer als kritiek op de Franse monarchie en pleitte voor vrede, eenvoud en de gelijkheid in mensen. Zijn versie wordt beschouwd als de basis voor meerdere achttiende-eeuwse opera's over het epos van Telemaachus. Het lijkt aannemelijk dat het ook hier als voorbeeld heeft gediend. Indien dit het geval is, zal De la Rue het zeker direct herkend hebben. Fénelon stond bekend om zijn quiëtisme, de katholieke variant op het protestantse piëtisme.
- 51 Cornelis Troost (Amsterdam 1696–1750 Amsterdam) was aanvankelijk opgeleid tot toneelspeler, maar bekend geworden door zijn schilderwerk (portretten en genrestukken). Van zijn decorwerk is slechts weinig bekend bewaard, ook deze wandbetimmering is verloren gegaan.
- 52 Ludovico Ariosto (1474–1533) schreef het berijmde historische heldenepos *Orlando furioso*; in het Nederlands door een zeventiende-eeuwse vertaling beter bekend als *De razende Roelant*.
- 53 Het werk van Netscher moet hem opgevallen of speciaal aangewezen zijn. Uit de beschikbare catalogi blijkt namelijk dat er naast de ettelijke werken van Brueghel, Steen en Bakhuysen slechts één werk van Netscher is geweest.
- 54 Deze dertig jaar moet vooral gezien worden als Van Dishoeck's volledige Indische tijd (1696–1724) en niet zozeer dertig jaar lang op hoge en voordelige functies.
- 55 mr. Pieter Boddaert (Middelburg 1694–1760 Middelburg), mr. Johan Steengracht (Middelburg 1692–1743 Middelburg) en mr. Willem Swanke (Sas van Gent 1675–1733 Middelburg).
- 56 Hendrick Cannegieter (Steinfurt 1691–1770 Arnhem), classicus en historicus.
- 57 Vrij naar de dichtregel uit Vergilius' *Bucolica* of *Eclogae* (1:25) 'Quantum lenta solent inter viburna cupressi'.

Mededelingen van de redactie

Johan de Koning heeft eind maart de redactie verlaten. Hij werd begin 2012 redacteur; zijn speciale belangstelling ging uit naar architectuur. Hij publiceerde daarover in dit tijdschrift en verbreedde daarmee de reikwijdte van 'Zeeland'. De redactie wil hem ook hier voor zijn werk bedanken.

In de ledenvergadering van mei zijn Karel Leeftink en Bram Minderhoud tot lid van de redactie benoemd. De laatste zal als eindredac-

teur fungeren. Die vergadering besloot tevens aan Frits Smulders de Genootschapspenning uit te reiken wegens zijn werkzaamheden gedurende een lange reeks van jaren voor het tijdschrift *Zeeland*. Hij was van het allereerste begin, in 1991, tot eind 2017 lid van de redactie. De redactie wil hem met zijn onderscheiding feliciteren en hem dank zeggen voor al het werk dat hij voor ons tijdschrift gedaan heeft.